

הרב אברהם יוסף שוורץ

חובת קביעת מזוזה בספינות חיל הים

שאלה.

- א. דעת הרמב"ם.
- ב. מקור דעת הרמב"ם.
- ג. הסברות לפטור סוכה וספינה ממזוזה.
- סיכום.

שאלה

האם צריך לקבוע מזוזה בפתחי החדרים/מדורים שבספינות חיל הים?

א. דעת הרמב"ם.

השולחן ערוך (יו"ד סימן רפו סעיף יא) כותב:

"סוכת החג בחג והבית שבספינה והחנויות שבשוקים, פטורים".

מקור דברי השולחן ערוך הוא מהטור (שם).

הב"ח על אתר כותב:

"ומה שכתב דהבית שבספינה נמי פטור, כן כתב הרמב"ם (פרק ו

מהלכות מזוזה הלכה ט), וכתב בו דהטעם הוא כמו גבי סוכה, לפי

שאינה עשויה לדירת קבע. ומצאתי כתוב דתוספתא היא".

אכן, הרמב"ם (שם) כותב: "סוכת חג בחג ובית שבספינה פטורין מן המזוזה, לפי שאינן

עשויין לדירת קבע". מקור הרמב"ם להלכה זו, הרי הוא בבחינת מרובה הנסתר על

הנגלה. במאמר זה אנסה להתחקות אחר מקור דברי הרמב"ם הנ"ל.

ב. מקור דברי הרמב"ם

הכסף משנה (שם) כותב: "אך מה שכתב ובית שבספינה. סתם ולא פירש". הב"ח

שציטטנו לעיל כתב "ומצאתי כתוב דתוספתא היא". אך הוא אינו מציין היכן נמצאת

תוספתא זו. בספר בירור הלכה (הרב יחיאל אברהם זילבר) כותב שבדפוסים ישנים של

הב"ח, ראה שליד דבריו כתובה הגהה בנוסח: "ובתוספתא שלפנינו ליתא". ואכן כך כתבו

הרבה מחברי ספרים שחיפשו תוספתא זו ולא מצאו את מקורה.

אמנם, בספר דברי ירמיהו (לרב ירמיה לעז), הביא בשם ספר מרכבת המשנה, שככל

הנראה מה שהב"ח כתב "ומצאתי כתוב דתוספתא היא", אולי כוונתו לתוספתא בנגעים

(פרק ו ג) שם כתוב: "הבית שבספינה אין מטמא בנגעים". והוא הסיק מכך שאם הבית

שבספינה אינו מטמא בנגעים, כנראה שאין לו גדר של בית, ולכן גם מחובת מזוזה הוא

פטור, שהרי במזוזה כתוב "וכתבתם על מזוזות ביתך" וצריך שזה יהיה בית.

שואל על כך בשו"ת מנחת יצחק (חלק ב סימן פב אות ב), איך יתכן לומר שהכוונה היא

לתוספתא בנגעים הנ"ל, הלא אין לדמות דין מזוזה לדין נגעים. שהרי בנגעים ישנו לימוד

מיוחד מן הפסוק (ויקרא יד לד) "ונתתי נגע צרעת בבית ארץ אחוזתכם". ומפסוק זה אנו

למדים, שדין הנגעים הוא רק בבית שבארץ ולא בבית שבים, ואף הרמב"ם עצמו בפירוש

המשניות (נגעים פרק יב משנה א) מביא לימוד זה וכותב: "וכן בית שבספינה לאמרו בבית

ארץ אחוזתכם, עד שיהיה מחובר בארץ". אם כן, כיצד ניתן לומר שמקור הדברים לפטור **מזוזה** בבתיים שבספינה, הוא מן התוספתא בנגעים הנ"ל.

לולי שהב"ח כתב "ומצאתי כתוב דתוספתא היא", היה נראה לומר בפשטות, שמקור דברי הרמב"ם הנ"ל הוא מהברייתא (יומא י.) וכפי שמציין הבאר הגולה על דברי השולחן ערוך הנ"ל (יורה דעה סימן רפו אות יט) וזו לשונו: "ברייתא יומא דף י. וכרבנן, וטעמייהו דכתיב ביתך, שהוא דירת קבע לאפוקי ארעי". הגמרא שם מביאה את מחלוקת חכמים ורבי יהודה לענין חיוב תרומות ומעשרות לפירות שהוכנסו לסוכה במהלך חג הסוכות. רבי יהודה מחייב בתרומות ומעשרות ואילו חכמים פוטרים. ממשיכה שם הגמרא ואומרת שיש המשך לברייתא זו: "ותני עלה, רבי יהודה מחייב בעירוב ובמזוזה ובמעשר". זאת אומרת, רבי יהודה מרחיב את החיובים של סוכת החג בחג גם לענין חיוב הסוכה במזוזה. הגמרא שם ממשיכה לדון ולפלפל בנושא זה, עד שבעמוד ב אומרת:

"רבי יהודה לטעמיה, דאמר סוכה דירת קבע בעינן ומחייבא במזוזה. ורבנן לטעמייהו, דאמרי סוכה דירת ארעי בעינן ולא מחייבא במזוזה".

יוצא איפוא, שישנה מחלוקת בין רבי יהודה לחכמים, האם הסוכה במהלך חג הסוכות חייבת במזוזה או לא. אליבא דרבי יהודה היא חייבת, מכיון שלפי דעתו במסכת סוכה (ז:): "סוכה דירת קבע בעינן" – סוכת מצוה חייבת להיות כדירת קבע, שכן האדם חייב בחג הסוכות לשבת בסוכה כדרך שהוא יושב בביתו הקבוע בשאר ימות השנה. לעומת זאת, אליבא דחכמים הסוכה פטורה ממזוזה, מכיון שלפי דעתם במסכת סוכה (ב): "סוכה דירת ארעי בעינן" – סוכת מצוה צריכה להיות דירת ארעי. במשך כל שבעת ימי החג, על האדם לצאת מדירת הקבע שלו ולשבת בדירת ארעי, ומכיון שהסוכה היא דירת ארעי, הרי היא פטורה ממזוזה, שכן דירת ארעי איננה נחשבת לבית, ובציווי נכתב "על מזוזות **ביתך**".

מעתה יוצאכך. מכיון שהלכה כחכמים לענין סוכה, שסוכת החג פטורה ממזוזה מכיון שהיא דירת ארעי. ממילא ניתן לומר בפשטות שבתים שבספינה גם כן פטורים ממזוזה, שהרי הם נחשבים לדירת ארעי. לכן הרמב"ם כתב בפשטות שסוכת החג ובית שבספינה פטורין ממזוזה, לפי שאינן עשויין לדירת קבע. ומכך שהרמב"ם כלל את סוכת החג ואת הבתים שבספינה באותו סעיף, משמע שהוא למד דין בתים שבספינה מדין סוכת החג, וזהו מקורו הטהור לדין זה.

לאור דברי הרמב"ם, הטור והשולחן ערוך, בפשטות נראה שחדרי המגורים בספינות חיל הים פטורים ממזוזה, שהרי הם 'בתים שבספינה'.

ג. הסברות לפטור סוכה וספינה ממזוזה

אך כדרכה של תורה, הבה נעיין ונעמיק בדברים. לכאורה יש להבין, למה התכוונו התנאים הנ"ל במחלוקתם האם סוכה דירת ארעי בעינן או דירת קבע בעינן. במשנה (ריש מסכת סוכה) נאמר: "סוכה שהיא גבוהה למעלה מעשרים אמה, פסולה". והגמרא מביאה שם מספר דעות להסבר הלכה זו. דעת רבא שם (שהיא זאת שנפסקה להלכה), היא כך: "ורבא אמר מהכא: 'בסוכות תשבו שבעת ימים'. אמרה תורה, כל שבעת הימים צא מדירת קבע ושב בדירת ארעי. עד עשרים אמה אדם עושה דירתו דירת ארעי. למעלה מעשרים אמה אין אדם דירתו דירת ארעי, אלא דירת קבע".

שואל אביי, אם אתה אומר שסוכה שהיא גבוהה למעלה מעשרים אמה פסולה, מכיון שישודות סוכה זו ומחיצותיה קבועין כדי שהיא לא תיפול. אם כן, מה הדין באדם שבנה סוכה בגובה של פחות מעשרים אמה, אך הוא בנה אותה עם מחיצות של ברזל, האם

סוכה זו לא תהיה כשרה? משיבה הגמרא, עד גובה של עשרים אמה שאדם רגיל לבנות דירת ארעי, אז גם אם הוא בנה זאת ממבנה קבע כמו מחיצות של ברזל, יצא ידי חובתו. אבל למעלה מעשרים אמה, שאדם רגיל בגובה כזה לעשות מחיצות חזקות יותר - קבועות, אז גם אם הוא עשה סוכה בגובה זה ממחיצות ארעיות, לא יצא ידי חובתו.

מכל פרשני הגמרא הראשונים (רש"י, תוס', ריטב"א, המאירי ועוד) יוצא, שהכלל להכשרת סוכה הוא: כל סוכה שניתן לעשותה ממבנה ארעי, גם אם האדם עשה אותה ממבנה קבוע, כמו מחיצות מאבן ומברזל וכדומה, יצא ידי חובתו. אבל סוכה שלא ניתן לעשותה ממבנה ארעי, כמו סוכה שהיא גבוהה למעלה מעשרים אמה, גם אם האדם עשה אותה ממבנה ארעי, לא יצא ידי חובתו. ופוק חזי מאי עמא דבר, שרבים מעם ישראל, בונים את סוכותיהם בתוך הבית, כאשר דפנות הסוכה עשויות מאבנים, ורק על הסכך יש להקפיד לעשותו מסכך כשר - ארעי, ובודאי שלא יצא ידי חובה בסכך קבוע.

לאור דברים אלו, לכאורה יש להבין את דברי הגמרא ביומא שציטטנו לעיל, שלדעת חכמים הסוכה בחג פטורה ממזוזה מפני ש"סוכה דירת ארעי בעינן". מדוע אכן הסוכה פטורה ממזוזה גם אם היא אינה עשויה ממבנה ארעי אלא ממבנה קבוע וחזק, וכי רק בגלל שהיא צריכה להיות ראויה לעשותה ממבנה ארעי, זה פוטר אותה ממזוזה?

אלא ודאי צריך לומר, שביאור המחלוקת של רבי יהודה וחכמים האם סוכת החג חייבת במזוזה או לא, הוא כך: רבי יהודה שסובר שסוכה דירת קבע בעינן, כוונתו היא צריכה להיות ראויה להשתמש בה באופן קבוע ועליה להיראות כבית¹, ולכן סוכת החג חייבת במזוזה. לעומת זאת, לדעת חכמים סוכת החג פטורה ממזוזה מכיון שבהגדרת 'סוכה דירת ארעי בעינן' כלולים שני דינים. דין א': לענין סוג מבנה הסוכה, וכפי שכבר כתבנו לעיל שהסוכה צריכה להיות ראויה לעשותה ממבנה ארעי. דין ב': התייחסות האדם לסוכה כדירה ארעית לשבעת ימי חג הסוכות, שהלא האדם נצטווה כל שבעת הימים צא מדירת קבע ושב בדירת ארעי, ומכיון שהסוכה במהלך החג היא דירתו הארעית של האדם, זה אינו שונה מההלכה שנפסקה בשולחן ערוך (יורה דעה סימן רפו סעיף כב), שאדם שגר בפונדק בארץ ישראל פחות משלושים יום, הרי הוא פטור ממזוזה מכיון שהתורה ציוותה "וכתבתם על מזוזות ביתך" - ביתך הקבוע ולא ביתך הארעי- הזמני, ולכן סוכת החג בחג פטורה ממזוזה.²

אם כך, לכאורה ניתן לומר שכל מה שהרמב"ם כלל את דין הבתים שבספינה יחד עם דין סוכת החג בחג ופטר אותם ממזוזה "לפי שאינן עשויות לדירת קבע" - כלשונו, כל זה רק בספינות שהיו פעם וכן בחלק מהספינות שיש בימינו. שכן, שני הדינים שכתבנו לעיל הכלולים ב"סוכה דירת ארעי בעינן", שניהם התקיימו ומתקיימים בהם במלואם. א. מבחינת המבנה הארעי, לא רק שמבנה הספינות הללו הוא ראוי להיות ארעי, אלא בפועל הוא מבנה ארעי מבחינת החומר והחוזק של המבנה. ב. מבחינת התייחסות האדם לשהייתו כאל שהייה ארעית, בספינות שהיו בעבר וכן בחלק מהספינות שישנן בזמנינו, כדוגמת ספינות הגוררת, השהייה של האדם בהן היא ממש ארעית, היא אך ורק בזמן ההפלגה ותו לא, ממש כמו השהייה הארעית של האדם בסוכה במהלך חג הסוכות, וברגע שמסתיימת ההפלגה, האדם יוצא מהספינה.

לעומת זאת, בחלק מספינות חיל הים (כדוגמת הסטי"ל), אין מתקיימים כלל שני הדינים הנ"ל. דין א' אינו מתקיים בהם, שהרי מבנה הספינה הוא אינו ארעי אלא הוא מבנה קבע ממש - מבנה העשוי מחומרים חזקים וכן מבחינת צורת המבנה, ובודאי שאין לספינה

¹ עיין רש"י סוכה ז: ד"ה 'דירת קב'.

² עיין בכסף משנה הלכות מזוזה פרק ו הלכה ט ד"ה 'סוכת חג בחגי', דכך משמע מדבריו.

את הדין שיש בסוכה שהיא צריכה להיות ראויה להיות מבנה ארעי. כמו כן, דין ב' אינו מתקיים, מכיון שהחיליים המשרתים בספינות הללו, הספינה היא הבית הקבוע שלהם, בין בהפלגה ובין שלא בהפלגה. כאשר הספינה עוגנת ברציף שבסיס, החיליים המשרתים בספינה - לפחות חלק מהם, הספינה היא הבית שלהם: בספינה הם ישנים; בספינה הם מתקלחים; בספינה הם עושים את צרכיהם, בספינה הם אוכלים ובספינה הם שוהים במהלך כל היום. ממילא לא ניתן לדמות ספינות אלו לסוכת החג, ולכן בהחלט ניתן לומר שספינות אלו חייבות במזוזה.

לפי דברים אלו ניתן לומר, שמה שהרמב"ם כתב שסוכת החג בחג והבית שבספינה פטורין ממזוזה **לפי שאינן עשויין לדירת קבע**, כלול בכך גם שהמבנה הוא אינו מבנה קבוע מבחינת חוזק וכדומה, וגם האדם לא גר בסוכה ובספינה באופן קבוע. שהרי אם לא נסביר כך, דברי הרמב"ם (בהלכות ברכות פרק יא הלכה ב) אינם מובנים. וזו לשונו: "ויש מצוה שאינה חובה אלא דומין לרשות, כגון מזוזה ומעקה שאין אדם חייב לשכון בבית החייב מזוזה כדי שיעשה מזוזה, אלא אם רצה לשכון כל ימיו באוהל או בספינה, ישב". לכאורה אם נסביר בפשטות את דברי הרמב"ם בהלכות מזוזה, שמה שכתב שם שסוכת החג ובתים שבספינה פטורין ממזוזה לפי שאינן עשויין לדירת קבע, כוונתו אך ורק שלא מתגוררים בסוכה ובספינה באופן קבוע, מדוע בהלכות ברכות הוא כותב שאדם המתגורר באופן קבוע בספינה פטור ממזוזה?

אלא ודאי צריך לומר, שכדי להתחייב במזוזה צריך שיתקיימו שני הדינים שכתבנו: א. שהמבנה יהיה מבנה קבוע מבחינת חוזק וכדומה. ב. שהאדם יתגורר במקום באופן קבוע, וכל עוד ששני הדינים הללו אינם מתקיימים, האדם פטור ממזוזה, ולכן אדם שמתגורר בספינה או באוהל באופן קבוע, פטור ממזוזה מכיון שהאוהל והספינה הם מבנה שאינו קבוע מבחינת חוזק המבנה. וכך גם יש להסיק מכך שהרמב"ם כלל את דין הספינה ודין האוהל כאחד.

כדברים שכתבנו, מסיק להלכה הערוך השולחן (יורה דעה שם סעיף כז) וזו לשונו:

"ודע, דהא דסוכה פטורה מן המזוזה, זהו בסוכה שרק בסוכות יושבים בה ולא בכל השנה. אבל סוכות שלנו העשויים בחדר שדרים בה כל השנה, ובסוכות נוטלים הגג ומסככין אותה, נראה דגם בסוכות חייבת במזוזה, שהרי על כל פנים היא דירה קבועה לכל השנה כולה. וכן יראה לי הך דבית שבספינה, זהו כשעשו בית עראי בספינה. אבל בספינות שלנו שיש בהם בתים קבועים, וגם בספינות ההולכות על הנהרות, שיש בכל ספינה בית קבוע וקורין לה קאיוט"א, חייבת במזוזה, שהרי היא דירה קבועה".

כמו כן מסיק כך להלכה בספר חובת הדר (פרק ד הערה יג) וזו לשונו:

"ונראה לעניות דעתי לדעת רוב הפוסקים, שדין הנוסעים בספינה כדין דר בפונדק (שנתבאר דינו בפרק ג' סעיף ה' - הדר בפונדק אפילו בארץ ישראל, עד ל' יום פטור, מכאן ואילך חייב), והמלחים העובדים בקביעות על הספינה ודרים שם בתאים המיוחדים להם, אף על פי שיש להם בית ומשפחה גם ביבשה, ובין הפלגה להפלגה חוזרים לבתיהם, כיון שהבית שבספינה ניתן להם על ידי בעל הספינה לדור שם והוא חלק משכרם, אפשר שיש להם דין שוכר, ועל כל פנים לא גרע מפונדק. ופשוט דכל זה בבתיים שבספינה שבימינו שהם חזקים וראויים לעמוד אפילו ברוח שאינה מצויה בים".

גם בעל המנחת יצחק (חלק ב סימן פב) מסיק כך להלכה, אלא שלענין הברכה האם לברך בשעת קביעת המזוזה או לא, הוא נשאר בצריך עיון, ומכיון שהברכה אינה מעכבת וספק ברכות להקל, יש לקבוע את המזוזה בספינה ללא ברכה.

סיכום

יש לקבוע מזוזות בפתחי המדורים בהם שוהים ומתגוררים החיילים בספינות הגדולות של חיל הים, כדוגמת סטי"ל ודבור. אך אין לברך על הקביעה. לעומת זאת, בשאר הספינות כדוגמת הגוררות, אין לקבוע מזוזה.

"הצריך שנכתוב כל מה שנראה אלינו באותות ובמופתים על ידינו ועל בין עינינו, ולכתוב אותו עוד על פתחי הבתים במזוזות.. ממה שכתוב (דברים טז ג) למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חיך" (רמב"ן סוף פרשת בא).

וקשה, היכן מצינו ענין יציאת מצרים במזוזה?

ניתן לתרץ. על פי דברי הרשב"א (שו"ת ח"א סימן רמה) שהבונה בית חדש, אף שמדינא דגמרא צריך לברך שהחיינו, מ"מ המנהג שלא לברך כלל. ומרן הב"י (יו"ד סימן רכג) מעיד שהמנהג לברך.

וכתב בשו"ת 'להורות נתן' שיש לחלק בין א"י לחו"ל, דבארץ ישראל יש לברך, שמקיים ישוב א"י, משא"כ בחו"ל. וזאת ע"פ דברי החת"ס (יו"ד סימן קלח) שכתב שהבונה בית בחו"ל הוי כמתייאש מן הגאולה, שנראה כמרחיב משכנות חו"ל, לפי"ז אין לברך שהחיינו על בנית בית חדש בחו"ל.

והנה במזוזה גופה כתיב קנין בתים בחו"ל, וענין חיוב קביעת מזוזה בהם מרומז בפרשת המזוזה, כדכתיב "ואבדתם מהרה מעל הארץ הטובה אשר ה' נתן לכם... ושמתם את דברי אלה... וכתבתם על מזוזות ביתך ובשעריך". ואמרו חז"ל (ספרי) "אף לאחר שתגלו היו מצויינים במצות, הניחו תפילין, עשו מזוזות, כדי שלא יהיו לכם חדשים כשתחזרו". לכאורה לפי דעת הפוסקים (יו"ד סימן רפו סעיף כב) שהשוכר בית פטור ממזוזה, א"כ הפסוק מדבר בחיוב קונה בית בחו"ל, הרי שמותר לבנות בית בחו"ל, וקצת קשה על סברת החת"ס.

ברם ביציאת מצרים אכלו אבותינו קרבן פסח. וקשה איך אכלו קדשים בחוץ? והתרגום יונתן כתב על הפסוק "ואשא אתכם על כנפי נשרים" שהקב"ה הביא אותם לא"י ושם אכלו את הפסח. וצ"ב דא"כ למה היו צריכים לתת את הדם על המשקוף והמזוזות כדי להינצל, הרי כלל לא היו במצרים?

יש לומר ע"פ דברי הגמ' (מגילה כט.) "עתידין ביכנו"ס שבבבל לקבע בא"י, וכתב הקדושת לוי שזה כולל גם בתים יהודיים שקבוע בהם מזוזה. והענין הוא שעל ידיקדושת המזוזה מתקדש הבית בקדושת א"י ונעשה כחלק ממנה, וכן במצרים ע"י מתן הדם נתקדשו הבתים ונעשו כא"י, ונתקיים הפסוק "ואשא אתכם על כנפי נשרים".

ולפי"ז בעת קביעת המזוזה בבית חדש בחו"ל ממשיך את הנס שהיה במצרים, ולכן אין מברכים שהחיינו על בית חדש בחו"ל אלא בשעת קביעת המזוזה, שבזה אינו מתייאש מן הגאולה, אלא אדרבה מכין את מצות ישוב א"י, כשיקבע הבית בא"י.

מעובד מתוך ההקדמה לספר 'פתחי שערים' אוצר הלכות מזוזה